

MODERN TEACHING TECHNOLOGIES СУЧАСНІ ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ

UDC 821.161.2:82.09:82-6

DOI 10.35433/pedagogy.2(109).2022.272-283

THE USAGE OF THE EPISTOLARY HERITAGE IN THE PROCESS OF STUDYING THE BIOGRAPHY OF LESIA UKRAINKA

L. A. Bashmanivska*, V. I. Bashmanivskiy**

The article deals with the issue of using the epistolary heritage of Lesia Ukrainka as a significant original source for studying the biography of the writer, true evidence of her life and work.

It claims that the epistolary heritage is an important source of cognition of Ukrainian fiction. It allows tracing the ways of forming the writer as a professional, the development of their literary and aesthetic views, features of the thinking process. It also highlights the relationship of the artist with famous contemporaries, and helps to understand artistic heritage, historical events.

It concludes that the letters let scholars learn about writer's friends, her like-minded people, about the national and cultural life of Ukraine, about the artistic preferences of various cultural and artistic figures of Slavic and European literature.

It also points out the great cognitive and educational value of the epistolary heritage of writers in the lessons of Ukrainian literature.

The emphasis is placed on the use of various forms and methods of working with letters that can help to form pupil's personal attitude. It can be an important means of increasing pupils' interest in literature.

It states that the epistolary heritage is the significant source for studying the biography of Lesia Ukrainka. It reveals her views on life and work, attitude toward the literary process and social life, especially the spiritual world of the writer. Therefore, the teacher of literature creates a certain emotional mood in the lesson, helps to penetrate into writer's creative laboratory, to present worldview values, artistic and aesthetic preferences.

It summarizes that reading Lesia's letters helps pupils to feel and understand her worries. The epistolary materials make schoolchildren think about their own life and deepen into their own inward worlds. The use of epistolary materials increases students' interest in literature, the ability to understand the thoughts and feelings of others.

* Candidate of Pedagogical Sciences (PhD in Pedagogy), Docent
(Zhytomyr Ivan Franko State University)

lyubov_andreevna11@ukr.net
ORCID: 0000-0001-7152-3691

** Candidate of Philological Sciences (PhD in Philology), Docent
(Zhytomyr Ivan Franko State University)

valeriy68bash@gmail.com
ORCID: 0000-0001-8589-6077

ВИКОРИСТАННЯ ЕПІСТОЛЯРІЮ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ БІОГРАФІЇ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Л. А. Башманівська, В. І. Башманівський

У статті досліджено питання використання епістолярної спадщини Лесі Українки як цінного першоджерела вивчення біографії письменниці, правдивих свідчень її життя й творчості.

Зазначено, що епістолярій є важливим джерелом пізнання української художньої словесності, дозволяє простежити шляхи формування письменниці, розвиток її літературно-естетичних поглядів, особливості способу мислення, висвітлює стосунки з відомими сучасниками, допомагає зрозуміти мистецьку спадщину, історичні події.

Доведено, що листи дають змогу дізнатися про друзів письменниці, її однодумців, про національно-культурне життя України, про мистецькі вподобання різних діячів культури та мистецтва слов'янських і європейських літератур.

Вказано на велике пізнавальне й виховне значення епістолярної спадщини письменників на уроках української літератури.

Наголошено на використанні різних форм і методів роботи з листами, які допоможуть формувати особистісне ставлення в учнів, що може стати важливим засобом підвищення в школярів інтересу до літератури.

З'ясовано, що епістолярна спадщина є вагомим джерелом вивчення життєпису Лесі Українки, розкриває її погляди на життя та творчість, ставлення до літературного процесу й суспільного життя, особливості духовного світу письменниці. Відтак учитель літератури створює на уроці певний емоційний настрій, допомагає проникнути в її творчу лабораторію, уявити світоглядні цінності, художньо-естетичні вподобання.

Зроблено висновок, що читання листів письменниці допоможе школярам відчувати й зрозуміти її переживання, задуматися над власним життям, а також заглибитися у свій духовний світ. Завдяки використанню епістолярних матеріалів підвищується зацікавленість учнів літературою, можливість зрозуміти думки й почуття інших людей.

Ключові слова: епістолярій, епістолярна спадщина, життєпис, світоглядні цінності, форми і методи.

Introduction of the issue. In the process of studying the biography and artistic heritage of famous Ukrainian writers, epistolary occupies an important place, which allows us to trace the formation of the writer, the development of their literary and aesthetic views, artistic tastes, and works of art. The epistolary heritage is an important source for studying the writer's individuality, and the peculiarities of their way of thinking. It also highlights the writer's relationship with other famous contemporaries and the attitude towards some historical events. It helps to realize the general artistic heritage as well.

The epistolary occupies an important place in the legacy of Lesia Ukrainka. It is the primary source for studying her life and career, and the socio-political thought that

Постановка проблеми. У процесі вивчення життєпису та художньої спадщини відомих українських майстрів слова вагоме місце займає епістолярій, що дозволяє простежити шляхи формування письменника, розвиток його літературно-естетичних поглядів, художніх смаків, створення мистецьких творів. Епістолярна спадщина є важливим джерелом вивчення особистості письменника, особливостей його способу мислення, висвітлює стосунки митця слова з відомими сучасниками, історичні події, допомагає зрозуміти мистецьку спадщину.

Епістолярій посідає важливе місце й у спадщині Лесі Українки, є першоджерелом вивчення її життєвого та творчого шляху, суспільно-політичної думки, що формувалася того часу в

was formed in Ukrainian society back then. In addition to relatives and friends, Lesia Ukrainka corresponded with literary and cultural figures. It allows learning about the writer's friends, like-minded people, historical figures, and the national and cultural life of Ukraine. We can find portraits and artistic preferences of various figures of culture and art of Slavic and European pieces of literature in the letters.

Lesia Ukrainka's letters are considered by many researchers to be an art that recreates the inner connection with the era in which she lived and worked. The writer tried to cover events and literary problems. We can also observe her emotional state there. Conforming to I. Pohrebniak, "the tone of letters is by far the best material which helps to create a certain and vivid picture of an author, to feel the nature of their individuality, to see the mental and inner world, their world perception and mental spirits, to come into direct, intimate communication with him" [4].

When using the epistolary heritage of writers in the lessons of Ukrainian literature, it is worth remembering its cognitive and educational value. In this context, the task of a linguist is to preserve the spirituality of our youth in the modern information-based society. Among the means of reviving the national identity of schoolchildren, we want to highlight the study of the creative heritage of writers and the vivid facts of the biography with the use of memoirs and letters. Therefore, when considering Lesia Ukrainka's biography, we suggest using her letters to present the spiritual world of the poet, to get students interested in epistolary, which is a means of activating interest in studying Ukrainian literature at school, a means of forming morality.

Pursuant to V. Pustovit, the epistolary heritage of Lesia Ukrainka "reliably reflects the laboratory of author's style, experimentation in search of a genre, is a manifestation of the psychology of creativity, gender relations, worldview, value aspects" [6: 147].

Current state of the issue. The issue of studying the writers' epistolary heritage is described in the works of such famous scholars as V. Aheiev, L. Vashkiv,

українському суспільстві. Окрім рідних та друзів, Леся Українка листувалася з літературними та культурно-мистецькими діячами. Це дає змогу дізнатися про друзів письменниці, її однодумців, історичних діячів, і загалом про національно-культурне життя України. У листах знаходимо портрети та мистецькі вподобання різних діячів культури та мистецтва слов'янських і європейських літератур.

Листи Лесі Українки багато дослідників вважає мистецтвом, що відтворює внутрішній зв'язок з добою, у яку вона жила й творила. Письменниця намагалася охопити події, літературні проблеми, у них спостерігаємо також її емоційний стан. Як вважає І. Погребняк, "тональність листів краще, ніж будь-який інший матеріал, дає змогу скласти про письменника певне та яскраве уявлення, відчутти сутність його особистості, зрозуміти його психічний, внутрішній світ, його світовідчуття і душевний настрій, увійти з ним у безпосереднє, інтимне спілкування" [4].

Використовуючи епістолярну спадщину письменників на уроках української літератури, варто пам'ятати про пізнавальне й виховне її значення. У цьому контексті завданням словесника в сучасному інформаційному суспільстві є зберегти духовність нашої молоді. Серед засобів відродження національної самосвідомості школярів хочемо виокремити саме вивчення творчої спадщини письменників, яскравих фактів біографії з використанням спогадів і листів. Тому під час розгляду життєпису Лесі Українки пропонуємо використовувати її листи, щоб зрозуміти духовний світ поетеси, зацікавити учнів епістолярієм, що є засобом активізації інтересу до вивчення української літератури в школі, засобом формування моральності.

На думку В. Пустовіт, епістолярій Лесі Українки "достовірно відбиває лабораторію авторського стилю, експериментування в пошуках жанру, є проявом психології творчості, гендерних відносин, світоглядних пошуків, ціннісних аспектів" [6: 147].

Аналіз останніх досліджень і

V. Hladkyi, I. Zabiiaka, A. Ilkiv, M. Kotsubynska, Zh. Liakhova, I. Pohrebniak, V. Pustovit, L. Semeniuk, V. Sviatovets, O. Tomchuk. Such famous methodists as N. Voloshyna, V. Nedilko, Ye. Pasichnyk, K. Prykhodchenko, N. Petrychenko, B. Stepanyshyn, O. Slonovska, V. Tsymbaliuk and others highlighted the importance of learning the epistolary heritage of writers in the Ukrainian literature lessons.

They reckoned the use of epistolary heritage is a significant means of intensifying the educational process in the lessons of Ukrainian literature and increases the efficiency of a teacher. According to N. Petrychenko, "letters are the voice of the writer's mind and heart, while an acquaintance with them is a way to penetrate the spiritual world of the artist and his characters, the aesthetic fabric of the work, comprehending the author's position and at the same time encouraging self-analysis and self-education of the reader. The key point of this process is the "meeting" of two individuals" [3: 32].

The aim of research is to prove the importance and expediency of using the epistolary heritage of Lesia Ukrainka as a significant source for studying the biography of the writer, true evidence of her life and work.

Results and discussion. The epistolary of writers is an intellectual heritage through which the knowledge of Ukrainian fiction takes place that has long attracted the attention of researchers. In particular, O. Tomchuk raises the problem of studying epistolary as an essential methodological factor of modern literary biography based on private correspondence. The author considers letters as a component of the writer's literary heritage, a valuable source for understanding life and creative intentions, ideological and aesthetic priorities, place and role of the artist in the literary process [8].

In this context, it is interesting to study the thorough research of Lesia Ukrainka's epistolary by V. Sviatovets, where the author considers the epistolary heritage of the writer in various aspects: historical and literary, source, literary and aesthetic [7].

The author draws attention to the

публікацій. Вивченню епістолярію письменників присвячено праці В. Агеєва, Л. Вашків, В. Гладкого, І. Забіяки, А. Ільків, М. Коцюбинської, Ж. Ляхової, І. Погребняк, В. Пустовіт, Л. Семенюк, В. Святовець, О. Томчука. На використання епістолярної спадщини на уроках української літератури вказували відомі методисти Н. Волошина, В. Неділько, Є. Пасічник, К. Приходченко, Н. Петриченко, Б. Степанишин, О. Слоновьська, В. Цимбалюк та інші.

На їхню думку, використання епістолярної спадщини є вагомим засобом активізації навчального процесу на уроках української літератури й підвищує ефективність роботи вчителя-словесника. Як вважає Н. Петриченко, "листи – це голос розуму й серця письменника, а ознайомлення з ними – шлях до проникнення в духовний світ митця та його героїв, в естетичну тканину твору, осягнення авторської позиції і водночас спонука до самоаналізу та самовиховання читача. Ключовим моментом цього процесу стає "зустріч" двох особистостей" [3: 32].

Мета статті: довести важливість і доцільність використання епістолярної спадщини Лесі Українки як цінного джерела вивчення біографії письменниці, як правдивих свідчень її життя й творчості.

Виклад основного матеріалу. Епістолярій письменників є інтелектуальною спадщиною, за допомогою якої відбувається пізнання української художньої словесності, й давно привертає увагу дослідників. Зокрема, проблему вивчення епістолярію як сутнісного методологічного чинника сучасного літературознавчого біографізму на матеріалі приватної кореспонденції порушує О. Томчук. Автор розглядає листи як складову літературної спадщини письменника, цінне першоджерело для розуміння життєвих і творчих інтенцій, світоглядно-естетичних пріоритетів, місця й ролі митця в літературному процесі [8].

Цікавим у цьому контексті є ґрунтовне дослідження епістолярію Лесі Українки

construction of letters and the problems raised in them: "1) letters that sometimes resemble a diary; 2) letters with elements of folklore intelligence; 3) correspondence close to literary-critical materials; 4) the characteristic richness of figurative expressions; 5) observance of conspiracy in correspondence; 6) journalistic sharpness of epistolary material; 7) social and political issues" [7: 24]. The scholar claims Lesia Ukrainka's letters are similar to the memoir genre and resemble the journal.

In accordance with M. Moklytsa, the epistolary heritage is "like an open door to a writer's workplace, where all the processes can be seen more clearly, brighter, you can see how ideas and moods find form, how images are born or flare up, how themes fade and dim, plots unfold and conflicts escalate" [1: 150].

Today, the study of the biography of any writer requires a scientific justification from the standpoint of modern methodology. The use of previously-made chronological tables, memorization of biographies presented in the school textbooks, in order to obtain a grade reduces students' interest in lessons of Ukrainian literature. Because of such old-fashioned methods that are used, the time when the writer lived and created is eliminated. Therefore, the usage of innovative methods, such as conducting a lesson on letters, is a source of studying the writer's life and work and helps to understand the peculiarities of writing works of art. It is the study of biography in Ukrainian literature that begins to take into consideration of each monographic topic. That is why it should be a stimulus to be interested in the work of the writer.

Hence, the teacher of Ukrainian literature can use the letters of Lesia Ukrainka for pupils to learn the biography. These letters are a true testimony of her life and works. In addition, they are defined by their informational value and creativity. They are of significant value in the creative heritage of Lesia Ukrainka. The writer corresponded with her relatives, friends, and cultural and artistic figures. Each of her letters describes her thoughts, feelings, and moods, that the writer felt at that moment. All of the epistles allow obtaining

В. Святювця, де автор розглядає епістолярну спадщину письменниці в різних аспектах: історико-літературному, джерелознавчому, літературно-естетичному [7].

Автор звертає увагу на побудову листів та проблеми, порушені в них: "1) листи, що місцями нагадують щоденник; 2) листи, що мають елементи фольклорних розвідок; 3) кореспонденції, що близькі до літературно-критичних матеріалів; 4) характерне багатство образних висловів; 5) дотримання конспірації в листуванні; 6) публіцистична заостреність епістолярного матеріалу; 7) громадські та політичні питання" [7: 24]. Дослідник зазначає, що листи Лесі Українки подібні до мемуарного жанру й нагадують щоденник.

На думку М. Моклиці, епістолярна спадщина "наче відкриті двері у робітню письменниці, де всі процеси можна побачити чіткіше, яскравіше, тут видно, як ідеї і настрої шукають форму, як народжуються чи спалахують образи, як гаснуть і тьмяніють теми, розгортаються сюжети і загострюються конфлікти" [1: 150].

Сьогодні вивчення життєпису будь-якого письменника вимагає наукового обґрунтування з позицій сучасної методики. Використання раніше хронологічних таблиць, заучування біографій, поданих у шкільному підручнику, з метою отримання оцінки зменшує інтерес учнів до уроків української літератури. Через таку застарілу методику нівелюється та епоха, коли жила й творила Леся Українка. Тому використання інноваційних методик, як-от проведення уроку за листами, є джерелом вивчення її життя, творчості, допомагає краще зрозуміти особливості написання художніх творів, оскільки саме з вивчення життєпису на уроці української літератури розпочинається розгляд кожної монографічної теми, тому це має стати поштовхом до зацікавлення творчістю письменника.

Відтак учитель-словесник у процесі вивчення біографії Лесі Українки може використати на уроці листи письменниці як правдиві свідчення її життя й

the objective perception of the writer's worldview values, and her artistic and aesthetic preferences. They give an opportunity to recreate the era, when Lesia Ukrainka lived, and figure the idea and creation of works of art out. In this contest, it is much better for pupils to perceive the biographic material.

The letters show us how diligently Lesia Ukrainka treated the correspondence. This was the only source of communication with relatives for her due to illness and constant wandering life. The writer herself writes about the genre diversity of her letters: "business, friendly and kinship, own, mediatory, "lettersum", egocentric, hurried, pitiful, grasped, well-bred letters, small" [9: 30]. They reflect the literary process of that time, thanks to which we can learn about the literary life deeper and brighter.

From the descriptions of psychological experiences, nature, together with pupils, we can imagine how the writer's personality was created. After all, studying Lesia Ukrainka's biography based on letters is an extremely interesting type of work in class because the epistolary is the most truthful material about the writer's preferences, tastes, and her socio-political and literary-aesthetic views. Thus, the lesson creates a corresponding emotional mood, pupils try to delve into the creative laboratory of our countrywoman, and see her spiritual world, while learning about the various cultural figures with whom the writer corresponded.

Moreover, it would be interesting to examine the peculiarities of Lesia Ukrainka's family correspondence which has a special warmth. Pupils will find out that Lesia Ukrainka wrote letters to relatives as a child, in particular to her grandmother Yelyzaveta Ivanivna, and her uncle and aunt Drahomanov. We should explain the fact that throughout all her childhood she was ill, then she had been struggling with the disease for the whole life. She said this was her "thirty years war" [10: 406]. Her life was a constant travel to the places of treatment. The disease caused her a lot of suffering, so this correspondence was almost the only consolation in her life. But she never gave up, she hoped for recovery, for healing with the help of spring, the sun and the sea.

творчості, що відзначаються інформативною цінністю й творчим потенціалом. Вони займають досить вагоме місце у творчій спадщині Лесі Українки. Письменниця листувалася з рідними, друзями, культурно-мистецькими діячами. Кожен з листів висвітлює думки, почуття й настрої, які авторка переживала в певний момент. Усі епістоли дають можливість отримати об'єктивне уявлення про світоглядні цінності письменниці, художньо-естетичні вподобання, відтворити добу, у яку жила Леся Українка, дізнатися про задум і створення художніх творів. У цьому контексті школярі краще сприйматимуть життєпис поетеси.

З листів дізнаємося, що Леся Українка сумлінно ставилася до листування. Для неї через хворобу та постійне мандрівне життя це було єдиним джерелом спілкування з рідними. Сама письменниця пише про жанрове різноманіття її листів: "ділові, дружеські і родственні, власний, посередничий, "листиці", егоцентричний, спішний, жалостний, хватаний, гречненький листочок, дрібний" [9: 30]. У них відображений літературний процес того часу, завдяки чому ми можемо дізнатися про літературне життя глибше та яскравіше.

З описів психологічних переживань, природи можемо разом з учнями уявити, як творилася особистість письменниці. Адже вивчення життєпису Лесі Українки за листами є досить цікавим видом роботи на уроці, бо епістолярій є найбільш правдивим матеріалом про уподобання, смаки письменниці, її громадсько-політичні та літературно-естетичні погляди. Відтак на уроці створюється відповідний емоційний настрій, учні намагаються заглибитись у творчу лабораторію нашої землячки, побачити її духовний світ, водночас дізнаються про різних культурних діячів, з якими листувалася письменниця.

Цікаво буде розглянути специфіку родинного листування письменниці, що вирізняється особливою теплотою. Учні дізнаються про те, що листи до родичів, зокрема до бабусі Єлизавети Іванівни, до дядька й тітки Драгоманових, Леся

Lesia Ukrainka once wrote in the letter to her mother: "If the real spring came sooner for the sun to be more" [10: 231]. Or the letter to the Kosach family: "...so nice spring we have got here! The gardens flourished, even the violets were blue everywhere in the shade, – so I have 'uplifted'. When the heat affects me I become doubly healthier" [10: 278]. Everything she had in her heart, she poured out on the paper. It was as if her confession, and at the same time, hardened the spirit.

Despite the disease the writer did everything she could. When she was only 18 she joined the activity of Kyiv "Pleiada". There were translation works of world literature masterpieces as well. In connection with this she wrote to her brother Mykhailo: "Now I can see that you really have to "get down to business" and stop being depressed. There is nothing more than say that I'm going to work SO hard! Everything that will depend on me, I'll do my best to execute! What else I can do if not that! Because, nevertheless, literature is my job! " [9: 37-38]. The poetess shared most of her thoughts and plans with her uncle M. Drahomanov: read books he recommended, studied languages, listened to his advice.

After that we should highlight that Lesia Ukrainka was a woman of spirit, she fought against the disease and worked hard all her life! She wrote that literature is not just her profession – it's her calling! A lot of interesting facts about political and literary life of Ukraine and many other countries can be found in the letters to her relatives. While traveling to Bulgaria, Italy, Egypt, Germany and other countries the poetess was describing very thoroughly everything she saw there. For the sick Lesia Ukrainka these journeys and correspondence were salvation and a huge part of her life.

In order to improve her spiritual life, Lesia Ukrainka corresponded with many people who were of interest to her. As the woman once wrote, there were days when she sent about eight letters in which she shared her successes and failures, literary ideas, commented on her works and made an evaluation of critics of that time, took an interest on art. Moreover, she

Українка писала ще в дитячому віці. Розповідаємо, що все дитинство Леся хворіла, потім боролася з хворобою протягом усього життя. Це була, за її словами, "30-літня війна" [10: 406]. Життя письменниці – це постійні подорожі місцями лікування. Хвороба завдавала їй великих страждань, і листування було для неї чи не єдиною розрадою. Але вона не корилася й сподівалася на одужання, на зцілення весною, сонцем, морем.

В одному з листів до матері Леся Українка писала: "Коли б тільки швидше справжня весна настала, щоб сонця було багато" [10: 231]. Або ж лист до родини Косачів: "...У нас така чудова весна: цвіли сади, фіалки навіть попідтинню скрізь синіли, – що я "воспрянула духом"... На мене зараз же впливає тепло, роблюся вдвоє здоровша" [10: 278]. Все, що було в неї на душі, виливалося на папері, було ніби сповіддю письменниці і водночас гартувало дух.

Поетеса, незважаючи на хворобу, робила все, що дозволяло їй здоров'я. Вона ще у 18 років долучилася до діяльності київської "Плеяди", готувала переклади з інших літератур. У зв'язку з цим писала братові Михайлу: "Я бачу тепер, що ви таки справді маєтесь "братися за діло" і вже перестаєте утнітатись духом. Нема що й казати про те, що я візьмуся тепер до роботи так, що тільки ну! Що залежатиме від мене, я все зроблю, ба – що ж мені й робити як не се! Аже, як би там не було, а література моя професія!" [9: 37-38]. Своїми думками й планами поетеса найбільше ділилася зі своїм дядьком М. Драгомановим: читала книжки, які він рекомендував, вивчала мови, слухалася його порад.

Наголошуємо школярам, що вона була сильною духом, боролася зі своєю хворобою й працювала, як могла, все життя, адже література не тільки її професія, як писала, а й покликання. У листах до родичів знаходимо цікаві факти про політичне й літературне життя України, а також багатьох інших країн. Під час подорожей до Болгарії, Італії, Єгипту, Німеччини та інших країн поетеса ретельно описувала все, що бачила. Для хворої Лесі Українки

interchanged views on theatrical and operatic performances, music, pictorial art, etc.

Then we should pay pupils' attention to the fact that Lesia Ukrainka's letters are diverse and meaningful. They raised important issues that troubled writers of that time. In one of her letters to I. Franko she wrote: "... our words become our deeds and we are judged by people "according to our deeds", and those who do not have that fate talk to themselves as much as they want, and none of them asks anything... Didn't you say about poets: "May they be sincere, sincere, sincere!" Here is the whole law and the prophets!" [9: 18].

During the lesson of teaching the biography of the writer, the epistolary can be considered as both a private document and a historical and literary source of the formation of the Ukrainian democratic thought of that time. The writer's correspondence reflects editorial views.

In her letters, Lesia Ukrainka often expressed critical and well-founded assessments of the works of her contemporaries.

While using the epistolary heritage of Lesia Ukrainka when teaching biography, it is necessary to explain to pupils the content and mood of her thoughts, speculations about her complicated fortune, and search for an individual path in life, the role of her friends. With such a purpose, the teacher can select the appropriate letters, either read some extracts out or write them down on board, and show them from the screen. It is extremely significant for pupils to seize the essence of these letters. The teacher can achieve this by using the conversation to find out pupil's personal opinions on a certain matter, forming the questions on some problems, giving tasks for self-investigation of epistolary materials, and leading a kind of a dialogue 'a letter – a pupil'.

In addition to this, we should tell pupils that in these letters to relatives Lesia Ukrainka explains her points of view on educational and scientific matters. In the letter to M. Drahomanov Lesia Ukrainka writes that it makes her feel better that "our people are beginning to think more

подорожі й листування були порятунком, частиною життя письменниці.

Щоб покращити своє духовне життя, Леся Українка листувалася з багатьма цікавими для неї людьми. Вона писала, що інколи надсилала по вісім листів за день, де ділилася своїми успіхами й невдачами, літературними задумами, коментувала свої твори, оцінювала тогочасну критику, цікавилася мистецтвом, зокрема обмінювалася думками про театральні й оперні вистави, музику, живопис тощо.

Звертаємо увагу з учнями на те, що листи Лесі Українки є різноманітними й змістовними. У них порушено важливі питання, що турбували літераторів того часу. В одному з листів до І. Франка вона писала: "...наші слова стають нашими ділами і судять нас люди «по ділах наших», а над ким того фатуму нема, той базикає собі, скільки схоче, і ніхто з нього нічого не питає... Чи ж не Ви самі сказали про поетів: «Най будуть щирі, щирі, щирі!» Отут весь закон і пророки!" [9: 18].

На уроці вивчення життєпису письменниці епістолярій можна розглядати і як приватний документ, і як історико-літературне джерело становлення української демократичної думки того часу. У листуванні письменниці відображені редакторські погляди.

У листах Леся Українка часто висловлювала критичні й обґрунтовані оцінки творам своїх сучасників.

Використовуючи під час вивчення біографії епістолярій Лесі Українки, важливо донести до кожного учня зміст і настрої думок поетеси, її роздуми над власною складною долею, пошуки індивідуального шляху в житті, роль її друзів. З цією метою словесник може відібрати відповідні листи, деякі уривки з них зачитати або ж записати на дошці, продемонструвати з екрану. Дуже важливо, щоб школярі усвідомили зміст цих листів. Це вчитель може зробити, використовуючи бесіду, щоб з'ясувати власну думку школяра з певного питання, формулюючи проблемні запитання, даючи завдання на самостійне опрацювання епістолярного

about their own education, rather than being satisfied with the state science itself as it has been earlier" [9: 112]. "There are only a few of those who conduct cultural work among the people directly, and not through a book, but there are still some. All that is a drop in the bucket, but still constant dripping probably wears away a stone" [9: 160].

But there were some difficult periods in Lesia Ukrainka's life when she could only write letters. However, the poetess never gave up. The evidence of this is her letter to the Drahomanov family: "I am now in the spring mood and thoughts are no longer at home, but flying around the world. The space for thoughts is huge, and I have got many plans. I even like the idea that I am not yet aware of where I will be in the summer. I would like to be in the summer if not in Bulgaria, then somewhere on the Dnipro river on the rapids. In any case, I believe this summer will be better and more pleasant for me than the last one" [9: 156].

It is important to highlight that this correspondence between the Kosach and Drahomanov families had a significant impact on Lesia Ukrainka's worldview and art.

In general, the method of studying the epistolary heritage of Lesia Ukrainka involves the selection of letters to the lessons of Ukrainian literature, which is both a source and an illustration during the study of the writer's biography, and creates a corresponding emotional mood while studying her works. Moreover, it is appropriate to use the epistolary in the lessons of studying biography, which also involves the memories of contemporaries and diary entries. Hence, it is important to apply various methods and forms of work with the letters. These could be illustrations of letters during a teacher's lecture, asking problematic questions, tasks for self-study of epistolary heritage, etc.

One of the most interesting forms of work with the epistolary heritage in the lessons of Ukrainian literature is the selection of a quote from a letter of the poetess as an epigraph to the lesson or a composition. Aside from that, children also

матеріалу, проведення своєрідного діалогу "лист – учень".

Розповідаємо учням, що в листах до членів родини поетеса також висловлює свої погляди на освіту й науку. У листі до М.П. Драгоманова Леся Українка зазначає, що її тішить те, що "вже наші люди починають більше думати про власну освіту, а не вдовольняються самою казенною наукою, як то було ще недавно" [9: 112]. "Мало єсть таких, що провадять культурну роботу в народі безпосередньо, а не через книжку, та все ж єсть і такі. Усе те – крапля в морі, та все ж, може, і ся крапля каміть точить" [9: 160].

Але були й складні періоди в житті Лесі Українки, коли вона могла писати лише листи. Та поетеса не здається, про що свідчить лист до Драгоманових: "Я тепер у весняному настрої і думками вже не дома, а по світах літаю. Простір для думок великий і планів тьма, мені навіть се до вподоби, що я не знаю ще нічого певного, де буду літом. Я б хотіла бути літом коли вже не в Болгарії, то десь на Дніпрі на порогах. У всякім разі думаю, що се літо буде для мене краще і приємніше, ніж торішнє було" [9: 156].

Варто наголосити учням, що родинне листування Косачів-Драгоманових мало значний вплив на світогляд Лесі Українки і на її творчість.

Загалом методика вивчення епістолярної спадщини Лесі Українки передбачає підбір листів до уроків української літератури, що є і джерелом, й ілюстрацією при вивченні життєпису письменниці, а також створює відповідний емоційний настрій і в процесі вивчення її творів. Але саме на уроках вивчення біографії доречно використовувати епістолярій, куди залучити також і спогади сучасників, і щоденникові записи. При цьому потрібно застосовувати різні форми й методи роботи з листами. Це може бути ілюстрація листів під час лекції вчителя, постановка проблемних запитань, завдання на самостійне опрацювання епістолярної спадщини тощо.

Цікавою, наприклад, формою роботи з епістолярієм на уроках української літератури є добір цитати з листа поетеси

can find an aphoristic phrase, because Lesia Ukrainka's letters are full of color. There are many popular expressions of folklore and literary origin, proverbs and sayings. Her letters contain the characteristics of various events, reviews of literary works, sceneries.

It is necessary to choose such forms and work methods that will help to form a personal attitude in pupils' mind. These can also be advanced tasks, debate, annotated reading, conversation, lecture with elements of conversation, problem-based learning, research work, etc.

In the middle classes these epistolary materials serve, to a greater extent, as an illustration for teacher's explanation. Schoolchildren learn the concept of letter building, get acquainted with the history of correspondence, understand the significance of the letters as the source of information about the poetess, her art. What is more, they acquire the skills of independent work with letters. For example, they learn how to draw up a bibliography, select quotes, copy out some notes, compare letters with works of art.

In the senior classes schoolchildren can see the connection between the correspondence and art of Lesia Ukrainka. By the way, they are able to deepen their knowledge about the theory of correspondence itself. The epistolary heritage of Lesia Ukrainka is considered to be a means of familiarizing with the inward world of the poetess.

The epistolary heritage can be used at different stages of the lesson of biography learning. By the way, it can also be used when analyzing the work of art or at final lessons. With the help of these materials a certain emotional background is created. This background affects pupils' interest in the figure of the poetess. Besides, the teacher can use the epistolary heritage during some extracurricular activities. For instance, The Day of Lesia Ukrainka's Letter can be held, where children would discuss the content of some letters of the writer. Moreover, there can be created the groups of young researchers: biographers, historians, literary critics.

A great object for searching activities of pupils at the lesson of Ukrainian literature

як епіграфу до уроку чи письмової роботи або цікавого афористичного вислову, адже листи поетеси характеризуються багатоманітністю. Вони містять крилаті вислови фольклорного та літературного походження, прислів'я, приказки. У її листах є характеристики різних подій, відгуки про літературні твори, пейзажі.

Потрібно обирати такі форми і методи роботи, які допоможуть формувати особистісне ставлення в учнів. Це можуть бути також випереджувальні завдання, диспут, коментоване читання, бесіда, лекція з елементами бесіди, проблемне навчання, пошукова робота тощо.

У середніх класах епістолярні матеріали служать більшою мірою ілюстрацією до повідомлення вчителя. Школярі засвоюють побудову листа, знайомляться з історією листування, усвідомлюють важливість листів як джерела знань про письменницю, її творчість, а також набувають навичок самостійної роботи з листами (наприклад, учаться оформляти бібліографію, добирати цитати з листів, робити виписки, порівнювати листи й художні твори).

У старших класах учні усвідомлюють зв'язок листування й художньої творчості Лесі Українки, поглиблюють знання з теорії листування. Епістолярій письменниці розглядають як засіб ознайомлення з духовним світом поетеси.

Епістолярну спадщину можна використовувати на різних етапах уроку вивчення біографії, а також у процесі аналізу художнього твору, на підсумкових заняттях. Завдяки цим матеріалам створюється певний емоційний фон, що впливає на зацікавлення учнів постаттю письменниці. Окрім того, учитель може використати епістолярій і в позакласній роботі з літератури. Можна провести, наприклад, День листа Лесі Українки, де розглянути листування письменниці, організувавши діяльність груп юних дослідників: біографів, істориків, літературознавців.

Цікавим об'єктом пошукової діяльності учнів на уроці української літератури може стати проблема "Життєпис Лесі

can become the following issue: "The biography of Lesia Ukrainka with the help of letters". The teacher has to advise the pupils which illustrative epistolary material can be selected to learn writer's biography, recommend the necessary literature, point to the appropriate letters that are to be used during preparation. Therefore, it means that the teacher has to manage the whole process of preparing. Having got enough knowledge on this topic, children are able to understand the content, seize Lesia's considerations about her fortune, and realize the importance of friends in her life.

Thus, the epistolary heritage of Lesia Ukrainka may become the important means of increasing pupils' interest in literature. Some methodists, in particular N. Petrychenko, recommend using the epistolary materials during the hobby clubs, optional classes, where schoolchildren are able to work on the writer's letters in the context of a particular problem ("The Question of Psychology of Creativity in the Epistolary Heritage of Lesia Ukrainka", "The Beauty of the Homeland Nature in the Letters of Lesia Ukrainka", etc.). The scientist suggests to use the samples of epistolary prose during some extracurricular activities (quizzes, competitions, literary and artistic evenings, The Day of a Letter, etc.) [3: 13]. Therefore, a holistic study of the biography of the writer on epistolary heritage is possible only if pupils master the system of knowledge about the epistolary of the writer, develop skills and abilities to work with it. It requires using various methods, techniques, and forms of pupil learning.

Conclusions and research perspectives. It states that the epistolary heritage is the significant source for studying the biography of Lesia Ukrainka in secondary schools. It reveals her views on life and work, attitude toward the literary process and social life, especially the spiritual world of the writer. We may find interesting material for understanding the biography and the writer's creativity itself in her letters. By reading out excerpts from Lesia Ukrainka's letters illustrating the poet's life and creative path, the literature teacher creates a certain

Українки за її листами". Учитель має порадити, який ілюстративний матеріал з епістолярію підібрати до вивчення біографії письменниці, запропонувати необхідну літературу, вказати, які листи використати в підготовці до уроку, тобто словесник має вмiло керувати цим процесом. Маючи достатні знання з теми, учні можуть осягнути зміст, роздуми поетеси над своєю долею, розкрити роль друзів у її житті.

Епістолярій Лесі Українки може стати важливим засобом підвищення в школярів інтересу до літератури. Методисти, зокрема Н. Петриченко, радять розглядати епістолярні матеріали і в гуртковій роботі, і на факультативних заняттях, де учні можуть опрацювати листи поетеси в контексті певної проблеми ("Питання психології творчості в епістолярії Лесі Українки", "Краса природи рідного краю в листах Лесі Українки" тощо). Зразки епістолярної прози дослідниця пропонує залучати під час проведення позакласних та позашкільних заходів (вікторини, конкурси, літературно-мистецькі вечори, День листа тощо) [3: 13]. Відтак цілісне вивчення біографії письменниці за епістолярною спадщиною можливе тільки за умови засвоєння школярами системи знань про письменницький епістолярій, вироблення вмiнь і навичок роботи з ним, що вимагає використання різноманітних методів, прийомів і форм організації навчальної діяльності учнів.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. Отже, епістолярна спадщина є важливим джерелом вивчення життєпису Лесі Українки в загальноосвітній школі, розкриває її погляди на життя та творчість, ставлення до літературного процесу й суспільного життя, особливості духовного світу письменниці. В її листах знаходимо цікавий матеріал для розуміння біографії та всієї творчості. Зачитуючи уривки з листів Лесі Українки, що ілюструють життєвий і творчий шлях поетеси, учитель літератури створює на уроці певний емоційний настрій, допомагає проникнути в її творчу лабораторію, уявити світоглядні цінності, художньо-

emotional mood in the lesson, helps to penetrate her creative laboratory, imagine worldview values, artistic and aesthetic preferences. Reading Lesia's letters helps pupils to feel and understand her worries. The epistolary materials make schoolchildren think about their own life and deepen into their own inward worlds. Using epistolary materials increases pupils' interest in literature and the ability to understand the thoughts and feelings of others.

естетичні вподобання. Читання листів письменниці допоможе школярам відчуття й зрозуміти її переживання, задуматися над власним життям, а також заглибитися у свій духовний світ. Завдяки використанню епістолярних матеріалів підвищується зацікавленість учнів літературою, можливість зрозуміти думки й почуття інших людей.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Moklytsia, M. (2018). Epistoliarii Lesi Ukrainky yak paraliteraturna tvorchist. [Lesia Ukrainka's epistolary as a paraliterary work]. *Volyn filolohichna: tekst i kontekst – Volyn philological: text and context*. Literature non-fiction: Collection of Scientific Works, edition 25, 146-154 [in Ukrainian].
2. Petrychenko, N. (2003). *Metodyka vykorystannia epistoliarnykh materialiv u protsesi vyvchennia ukrainskoi literatury [The methods of using epistolary materials while learning the Ukrainian literature]*. Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv, 23 [in Ukrainian].
3. Petrychenko, N. (2004). Lyst pysmennyka na uchnivskii parti [Letter of the writer at the student desk]. *Dyvoslovo – Miraculous word*, № 4, p. 32 [in Ukrainian].
4. Pohrebniak, I. (2015). Epistoliarii yak artefakt dukhovnosti [The epistolary heritage as an artifact of spirituality]. *Synopsis: text, context, media – Synopsis: text, context, media*, № 3 (11). Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stkm_2015_3_5 [in Ukrainian].
5. Pustovit, V. (2020). *Pysmennytskyi epistoliarii: filolohichni dyskurs: posibnyk [Writer's epistolary: philological discourse: manual]*. Kyiv: Interservis, p. 106 [in Ukrainian].
6. Pustovit, V. (2020). Epistoliarii Lesi Ukrainky yak dzherelo z istorii natsionalno-kulturnoho zhyttia ukrainstva kintsia KhIKh – pochatku KhKh stolittia [Lesia Ukrainka's epistolary as a source on the history of the national and cultural life of Ukrainians in the late 19th and early 20th centuries]. *Vcheni zapysky. Serii: Filolohiia. Sotsialni komunikatsii – Scholarly notes. Series: Philology. Social communications*, vol. 31 (70), № 3, ch. 2, 147-151 [in Ukrainian].
7. Sviatovets, V. (1981). *Epistoliarna spadshchyna Lesi Ukrainky: Lysty v konteksti khudozhnoi tvorchosti [Lesia Ukrainka's epistolary heritage: Letters in the context of art]*. Kyiv: Vyscha shkola, 184 [in Ukrainian].
8. Tomchuk, O. *Epistoliarii pysmennyka i problemy suchasnoi biohrafistyky [Epistolary of the writer and the issues of modern biography]*. Retrieved from: file:///C:/Users/User/Downloads/Nznuoaf_2013_32_29.pdf [in Ukrainian].
9. Ukrainka, L. (1978). *Zibrannia tvoriv: u 12-ty tomakh. T. 10. Lysty (1876-1897) [Collection of works: in 12 volumes. T. 10. Letters (1876-1897)]*, arranged by V. Yaremenko. Kyiv: Naukova dumka, 543 [in Ukrainian].
10. Ukrainka, L. (1979). *Zibrannia tvoriv: u 12-ty tomakh. T. 12. Lysty (1903-1913) [Collection of works: in 12 volumes. T. 12. Letters (1903-1913)]*, arranged by V. Sviatovets. Kyiv: Naukova dumka, 694 [in Ukrainian].

Received: May 12, 2022
Accepted: June 03, 2022